

13. Зубарь В. М. От язычества к христианству. Начальный этап проникновения и утверждения христианства на юге Украины (вторая половина III - первая половина VI в.) / В. М. Зубарь, А. М. Хворостяный. – К. : Ин-т археологии НАН Украины, 2000. – 179 с.
14. Моця А. П. Погребальные памятники южнорусских земель IX-XIII вв. / А. П. Моця. – К. : Наукова думка, 1990. – 288 с.
15. Моця О. П. Київська Русь : Від язичництва до християнства. / О. П. Моця, В. М. Ричка. – К. : Глобус, 1996. – 222 с.
16. Писаренко Ю. Г. Велес-Волос в язичницькому світогляді давньої Русі : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.04 / Ю. Г. Писаренко; Ін-т археології. – К., 1997. – 166 с.
17. Козлов М. М. Вплив кочових племен Причорномор'я та Приазов'я на релігійний світогляд українців та билинний епос / М. М. Козлов // Україна : вчора, сьогодні, завтра : зб. наук. праць. – К. : Вид-во Ін-ту політичних та етнонац. досліджень НАН України, 1999. – С. 11-17.
18. Ермаков С. Э. Ключи к исконному мировоззрению славян. Архетипы мифологического мышления / С. Э. Ермаков, Д. А. Гаврилов. – М. : Ганга, 2010. – 256 с. : ил.
19. Гаврилов Д. А. Боги славянского и русского язычества. Общие представления / Д. А. Гаврилов, С. Э. Ермаков. – М. : Ганга, 2009. – 288 с.
20. Петрухин В. Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков / В. Я. Петрухин. – М. : Гнозис, 1995. – 320 с.
21. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 560 с. : ил.
22. Кузнецов Б. И. Древний Иран и Тибет. История религии бон / Б. И. Кузнецов. – СПб. : Евразия, 1998. – 352 с.
23. Седов В. В. Балто-иранский контакт в Днепровском левобережье / В. В. Седов // Советская археология. – 1965. – № 4. – С. 52-63.
24. Вовк І. Функціональна структура язичницького пантеону / І. Вовк // Історія релігій в Україні : тези повідомлень Міжнар. V круглого столу (Львів, 3-5 травня 1995 року)]. – К., 1995. – Т. 1. – С. 79-82.
25. Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (с половины VII века до конца X века по Р.Х.) / А. Я. Гаркави. – СПб. : Тип. Ак. Наук, 1870. – 308 с.
26. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая Степь / Л. Н. Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.
27. Алексеев С. В. Славянская Европа VII-VIII вв. / С. В. Алексеев. – М. : Вече, 2007. – 480 с.
28. Слово о полку Игоревім / упоряд., підг. давньорус. тексту Л. Є. Махновця. – К., 1983.
29. Путилов Б. Н. Славянский мир в лицах : Боги, герои, люди / Б. Н. Путилов. – СПб. : Изд-кий дом «Азбука-классика», 2008. – 368 с. : ил.
30. Васильев М. А. Язычество восточных славян накануне крещения Руси : Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Религиозная реформа князя Владимира / М. А. Васильев. – М. : Индрик, 1999. – 328 с.

Соколовська Г.М.

УДК 908.93/99

ВНЕСОК НІМЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ У РОЗВИТОК ОДЕСИ

Метою запропонованого дослідження є вивчення історії діяльності німців на півдні України і, зокрема, в Одесі. Предметом розгляду даної статті є не стільки господарська діяльність німецької громади, скільки культурницька і благодійна.

Окремо історія німців на Півдні України розглядалися лише в праці Плеської – Зебольт Є.Г. [8]. Благодійна робота німців у XIX ст. висвітлюються в монографії Гребцової І.С. та Гребцова В.В. у розділі, присвяченім національним благочинним товариствам Одещини [2]. Деякі факти з життя німців на півдні України надаються в етнографічному нарисі Кушніра В.Г. [5]. Новизна дослідження - в узагальненні свідочств про життя та діяльність німців у південному регіоні, зокрема їх внесок в духовний розвиток Одеси.

Перші поселення німців в Україні датовано 1787р. Активне переселення німців з Пруссії, Вітебергії, Саксонії, Швабії та інших частин Німеччини почалося на початку XIX ст. У 1800р. створено Контору опікунства Новоросійських іноземних поселенців. Від них вимагали тільки наявність майна або суму у 300 гульденів та своєрідну характеристику – свідцтво магістра, яке підтверджує добре ім'я переселенця.

На німецьких колоністів російський уряд покладав великі надії. Планувалося, що саме німці стануть надійною опорою царизму в боротьбі з селянським рухом України. Тому, порівняно з іншими колоністами, німці отримали більше привілеїв. Зокрема, це були великі земельні ділянки, солідні кошти для організації господарської діяльності, звільнення на 50 років від податків і назавжди від рекрутчини.

Кількість німецьких колоній швидко зростала не тільки у Катеринославській та Таврійській, а й в Херсонській губернії, а також у Бессарабії. Уряд намагався розселити німців поблизу портових міст, щоб сприяти ще й збутові продукції колоністів. 1803р. на землях В.Потоцького, що їх викупив на гроші уряду герцог Рішельє, виникають німецькі поселення Великий та Малий Лібенталь, Йозефсталь, Люсдорф. За 6 місяців 1804р. у степу засновується 50 колоній – у басейнах річок Кучургану, Південного Бугу. Виникає потреба в утворенні відповідних адміністративних округів: Саратський з поселеннями Гнаденталь, Ліхтенталь; Лібентальський із центром в Грос-Лібенталі; Кучурганський – з поселеннями Зельц, Баден, Страсбург, Мангейм, Ельзас та інші.

У 1815р. активно заселяється німцями Південна Бессарабія. В Аккерманському повіті виникло 23 колонії з п'ятнадцятитисячним населенням. Загальна кількість переселенців із Німеччини на 1845 рік становила близько 95700 душ. [5, с.183].

Переселенці склалися з різних верств населення, належали до різних конфесій, мали різні професії і навіть підданство різних держав. Хоч більшість з них вважало себе землеробами, чимало було й ремісників: шевців, капелюшників, кравців, бондарів, мулярів та інших. Рільництво у німців було рентабельнішим, ніж у місцевого населення завдяки прогресивнішій на ті часи сівозміні (п'ятипольній), кращому технічному оснащенню, достатності робочої худоби. Вирощували переважно зернові культури, збуваючи їх у портові міста – Одесу, Акерман та Ізмаїл.

Частина німецьких переселенців заснувалася в Одесі. Одеса відрізняється від інших міст України тим, що в процесі її заснування та розбудови брали участь, крім українців та росіян, представники багатьох народів. Німців серед них було чимало. Наприклад, у 1803р. з 5-ти великих торговельних домів два були німецькими. Значно збільшується кількість німців в Одесі під час губернаторства герцога де Рішельє. Розвиток порту сприяв піднесенню торгівлі та ремісництва. Серед великої кількості майстерного люду переважали німці [1, с.120]. Хоча царський уряд надав значні привілеї для переселенців, але всі вони розуміли, що далеко від батьківщини можна розраховувати тільки на себе та на Бога. Більшість німців колоністів (за переписом 1897р. їх налічувалось в Одесі понад 6 тисяч, а на початку ХХ ст. – понад 10 тисяч) були лютеранами, серед швейцарців були кальвіністи.

Німці-переселенці додержувалися вивезених з батьківщини духовних традицій. Стосунки в німецьких родинх базувалися на патріархальних засадах, за яких чоловік відіграв головну роль не лише в господарському і громадському житті, а і в сім'ї. Труднощі на початку нового життя в чужій іномовній країні обумовили тісні зв'язки та взаємодопомогу переселенців. Велику роль у зміцненні духовних сил колоністів відіграли релігійні общини, які виникли вже в перші роки існування Одеси та відразу розпочали свою добродійну діяльність. Як відомо, благодійність є однією з важливіших заповідей християнства, обов'язковою нормою протестантської етики.

Першими серед колоністів-протестантів заснували свою общину німці-лютерани. Вони спочатку орендували приміщення для проведення молитовних зборів, а згодом, зібравши кошти, побудували за планом відомого архітектора Ф.К.Боффо свій храм на землі, яка була виділена владою. У 1826 році за ініціативи пастора К.-Ф. Флетніцера Лютеранська церква здійснила перші спроби заснувати свою богодільню для безпритульних. На початку 30-х років ХІХ ст. почалося збирання грошей для неї. На ці гроші було орендовано приміщення, в якому протягом 13 років мешкало 26 бідних осіб [2, с.188]. У 1844р. було вирішено побудувати окреме приміщення притулку для людей похилого віку. Кошти для будівництва були зібрані за допомогою благодійних концертів, вистав та лотерей.

У 1846р. в Одесі було створено Благодійне товариство на користь німців. Мета товариства, згідно статуту, «надавати різну допомогу співвітчизникам, які мають в ній потребу» [2, с.212]. Головами цього товариства в різні часи були: австрійський консул Л. фон Гутмансталь, Є.Якобі, П.Беккер. Щорічні звіти товариства, які друкувалися в газеті «Одеський вестник», свідчать про джерела фінансових внесків а також про головні напрямки благодійної діяльності. Це була допомога окремим сім'ям, витрати на ліки, оформлення паспортів, позики тощо.

Одним з пріоритетів благодійності Лютеранської общини була освітня діяльність. Ще у 1804р. при церкві була відкрита церковно-прихідська школа, яка після п'ятнадцяти років існування переросла у середню школу, а згодом в училище св. Павла. Офіційне відкриття училища відбулося 1 листопада 1825р. Спочатку його учнями стали лише 7 хлопців та 4 дівчини. Зможні родичі платили за навчання дітей 3 рублі у місяць, а шестеро дітей з найбідніших сімей навчалися безкоштовно. Вже два роки потому в училищі навчалось 95 хлопців та 88 дівчат [2, с.189].

Навчання дітей базувалось на традиційних основах національної школи: обов'язкове відвідування занять, релігійність, тісний зв'язок з громадою. Багато уваги приділяли навчанню читати, писати, вивченню Біблії та псалмів. Велику роль в заснуванні та подальшому розвитку учбового закладу відіграв тодішній пастор Лютеранської церкви Карл Беттігер. Його ж зусиллями була відкрита учительська семінарія для підготовки викладачів, а також організована домашня підготовка жінок – викладачів для дівчат.

1825 рік в Одесі відзначений ще однією важливою подією в культурному житті – відкриттям першого музею, який мав офіційну назву «Одеський міський музей старожитностей». Цьому сприяла велика підготовча робота археолога, історика, колекціонера та дослідника старожитностей Новоросії І. Бларамберга. З 1811 по 1829 роки він проводив розкопки в Ольвії, Неаполі-Скіфському, у Криму, написав багато праць з історії та археології. У 1830р. він стає членом-кореспондентом Берлінської Академії наук. Його величезна колекція монет, античних пам'яток, єгипетських старожитностей стала основою для експозиції першого в Одесі музею, який Бларамбергу було доручено очолити [7, с.52-54].

У 1848 році Лютеранська община Одеси відкрила світську шестирічну школу, до якої також приймалися діти різних національностей та віросповідання. Вже через 10 років церковна община вирішила на базі існуючого Німецького реального училища св. Павла відкрити перше Одеське реальне училище з метою задовольнити зростаючі потреби міста в технічних кадрах. Ініціатором та першим директором став пастор К. Ф. Флетніцер. Спочатку кількість учнів обмежувалася 320 особами – порівну хлопців та дівчат. Але вже у 1863р. у звіті державної інспекції Одеського навчального округу відзначалось, що в училищі навчається 600 учнів обох статей. Навчання здійснювалось за рахунок церковних доходів, а також

диференційної плати за навчання (вона коливалася від 25 до 60 рублів). Сироти та діти з незаможних сімей (їх кількість була 150) навчалися безкоштовно [8, с.243].

У 1842р. в Одесі з Лютеранської общини виокремилася Євангельська-реформатська община. Її членами стали понад 30 вихідців з Німеччини, Франції, Швейцарії, Австрії. Здебільшого досить заможні люди, давали кошти не тільки на побудову храму, а й на благодійні потреби. В перші роки існування общини служба проводилась в орендованих приміщеннях. У 1850р. влада дозволила побудову храму. Згодом в храмі був встановлений невеликий орган. У 1857р. була заснована церковна бібліотека.

Рада Реформатської общини взяла на себе функції благодійної організації, яка здійснювала матеріальну підтримку бідних, незалежно від їхніх релігійних уподобань, а також займалася освітньою діяльністю. У 1854р. була заснована церковна трирічна школа для дітей. За навчання платили символічну суму – 50 коп. або 3 рублі щомісячно. Пізніше було відкрито приходське училище, в якому у 1865р. навчалося 64 хлопця та 24 дівчини (25 дітей навчалося безкоштовно). У наступному році кількість учнів зросла до 140 [2, с.191]. Слід підкреслити, що в училищі навчалися діти з різних прошарків населення та різних віросповідань. Училищем керувала рада на чолі з швейцарським консулом Ф.Х.Тритеном. У 1864р. за реформою освіти був виданий статут народних училищ, згідно з яким навчальний заклад при Реформатській церкві був перетворений на Одеську класичну прогімназію.

Довгий час церковну раду реформатів очолював купець першої гільдії Е.Ю.Маас. Його особиста роль в благодійних заходах дуже велика. Відзначимо, що більшість його благодійних акцій було здійснено анонімно. Крім матеріальної допомоги бідним, він підтримував молоді таланти, в тому числі літераторів. Особливо відчутною була його щедрість в тяжкі часи для Одеси – у боротьбі з епідемією чуми, у 1837р. у боротьбі з епідемією чуми, у 1854р. у допомозі харчами діючій армії. [8, с.410]. Одночасно Маас активно допомагав православній Стурдзовській общині у її благодійних заходах [3, с.279]. Після його смерті, згідно заповіту, 15000 рублів з його капіталу були перераховані для завершення будівництва притулку для сиріт при Лютеранській общині. На кошти Євангельського товариства з 1892р. на Малофонтанській дорозі діяла лікарня, в якій лікували хворих всіх національностей та віросповідань [4, с.163].

Одним з видатних членів Реформатської общини Одеси був гласний Миської думи з 1863 по 1873 роки Вільям Вагнер. Його життя та діяльність є взірцем підприємництва, працездатності та благодійності. Він приїхав до Одеси у 16 років, завдяки працелюбству і порядності пройшов усі ієрархічні ступені. У роки порто-франко В.Вагнер заробив великий капітал з продажу зерна, потім відкрив торгівельний центр з продажу речей для дому, а також готель «Європейський». Зароблені мільйони він витрачав на місто: був членом Комітету для спорудження мостових, Товариства сприяння газового освітлення, благодійних фондів. Величезна енергія та безкорисність здобули йому славу «людини серця» [3, с.185-189].

З подальшим розвитком Одеси у післяреформений час доброчинність набрала ще більшого розмаху. У кінці XIX ст. в Одесі нараховувалось близько 40 благодійних закладів [4, с.243]. Серед них одним з впливовіших був німецький. Його статут свідчить про турботу про поліпшення «матеріального та морального стану німців», які мешкали в Одесі. Статут передбачав також допомогу в наданні освіти та виховання дітям з незаможних сімей [9, с.1-2].

У першій половині XX ст. доля німців Півдня, як і по всій Україні, значно ускладнилася. Після Жовтневої революції більшу частину німецьких колоністів, які в силу своєї працьовитості й ощадливості стали досить заможними, віднесли до стану куркулів і репресували. А невдовзі – в період підготовки та під час війни між СРСР і фашистською Німеччиною німці зазнали повної депортації з території, яку вони протягом більш ніж століття плідно використовували та розвивали. Типовою є доля Герборда Штейнванда з родини лютеранського пастора, який спочатку навчався у німецькій гімназії, потім працював завідувачем відділу народної освіти, а згодом став відомим вченим – істориком та бібліографом. У 1933р. його професійна кар'єра була зупинена звинуваченням у контрреволюційній діяльності та засланням до табору [7, с.449 – 450].

Переслідування зазнали й протестантські церкви. Так пастор лютеранської общини був розстріляний, а будинок кірхи було переобладнано у спортивний зал. Ця історична споруда після неодноразових пожеж зазнала занепаду та часткового руйнування.

Роки після здобуття незалежності ознаменувалися відновленням історичної справедливості та активізацією релігійного життя. Сьогодні нащадки німецьких колоністів Одещини поступово повертаються на землі своїх батьків. У країні почалася реставрація церков, спочатку православних, а згодом й протестантських. Німецькі місіонери в Одесі відновили лютеранську общину, зібрали кошти на реставрацію Кірхи, яка була відкрита 2010р. В її приміщенні крім традиційної лютеранської служби, проводяться благодійні заходи, органні концерти. З моменту відновлення Лютеранської общини почалася гуманітарна допомога незаможним членам, дітям з бідних сімей, інтернатам міста та області. Відкрита недільна християнська школа для дітей різного віку.

У місті плідно працює Баварський культурний дім, який здійснює різноманітні культурні заходи - фестивалі, концерти, виставки, лінгвістичні курси та інше.

Висновок: німецькі переселенці та їх нащадки відіграли важливу роль у процесі розбудови, розвитку господарства та культурного життя Одеси і всього регіону. Головним завданням їх на нових землях було не тільки вижити та розбагатіти, а й зберегти традиції та сприяти розвитку освіти, культури та моральних цінностей протестантської етики.

Джерела та література:

1. Горбатюк А. Юная Одесса / А. Горбатюк, В. Глазырин. – Одесса : Оптимум, 2002. – 218 с.
2. Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. – Одесса : Астропринт, 2006. – 317 с.
3. Губарь О. 101 вопрос об Одессе / О. Губарь. – Одесса : Оптимум, 2006. – 317 с.
4. Історія Одеси. – Одеса : Друк, 2002. – 558 с.
5. Кушнир В. Народознавство Одещини / В. Кушнир. – Одесса : Гермес, 2008. – 207 с.
6. Одесский вестник. – 1846. – 30 августа.
7. Одеські історики : т. 1. – Одеса, 2009. – 478 с.
8. Плеская-Зебольт Э. Г. Одесские немцы. 1803-1920 / Э. Г. Плеская-Зебольт. – Одесса: ТЭС, 1999. – 520 с.
9. Устав немецкого благотворительного общества в Одессе. – Одесса, 1874. – 2 с.

Шендрикова С.П.**УДК 792.2:929“1928/1931”(477.75)****МИХАИЛ ИВАНОВИЧ ЦАРЁВ НА СЦЕНЕ КРЫМГОСДРАМТЕАТРА (1928-1931)**

История театрального искусства в Крыму богата и многогранна. В 2011 году отмечает свой 100-летний юбилей одно из красивейших зданий города Симферополя на улице Пушкинской – 15, в котором располагается Крымский академический русский драматический театр имени М. Горького.

В свое время здесь выступали блестящие актеры XX века: Павла Вульф, Фаина Раневская, Василий Качалов, Роберт и Рафаил Адельгейм, Мариус Петипа, Ольга Книппер-Чехова и многие другие.

Данная научная статья посвящена анализу творческой работы Народного артиста СССР Михаила Ивановича Царева в период 1928 – 1931 годов, когда он пребывал в штате Крымгосдрамтеатра.

В разное время биографией и творческой жизнью выдающегося артиста XX века Михаила Царева занимались историки, искусствоведы, театральные критики. Так, театровед Людмила Коржевич подготовила и издала монографию, посвященную сценическому пути актера. Юрий Зубков одну из своих работ посвятил деятельности Михаила Царева в Малом театре. Людмила Касьяненко опубликовала очерк, посвященный крымскому эпизоду в творческой жизни мастера сцены.

Однако, на сегодняшний день еще немало остается вопросов в истории театрального искусства в Крыму, ответить на которые призваны современники. В этом заключается актуальность данной научной тематики.

Михаил Царев родился 18 ноября (1 декабря) 1903 года в Твери. Отец мальчика, Иван Изотович Царев служил старшим фельдшером приемного покоя железнодорожной больницы. Мать – Мария Петровна была домохозяйкой, так как в семье росло четверо детей: старшая дочь Евгения и трое мальчишек (Миша был младшим). Семья жила очень скромно, на окраине города, близ железнодорожной станции в небольшом деревянном доме [1, с. 7].

Когда Мише исполнилось пять лет, отца перевели по службе в Ревель (ныне Таллин). В восьмилетнем возрасте родители определяют своего младшего сына на учебу в Ревельскую гимназию. Как только Миша научился писать, он завел тетрадку, где записал свои главные заветные мечты: «сделать кругосветное путешествие» и «стать актером» [1, с. 8].

Одним из первых актерских проявлений Михаила была декламация стихотворения на уроке литературы в гимназии [2, с. 131 – 132].

«Помню, в пятом классе, – писал М. Царев, – на уроке я прочел вслух стихотворение Некрасова «размышления у народного подъезда». Эти стихи я читал много раз дома, но теперь, когда меня слушал весь класс, они приобрели для меня какой-то новый, более глубокий смысл. Я как бы ощутил свою ответственность за то, чтобы стихотворение Некрасова было всеми до конца понято и для каждого стало таким же близким и дорогим, каким было для меня» [3, с. 33].

Взросление Михаила Царева и становление его личности пришлось на годы революций и больших перемен в стране. Газета «известия» за 1919 год по этому поводу писала: «Вместе со старым миром, вместе с его сущностью и устоями, старая культура если не рушится, то во всяком случае меняется, ищет новые пути, которые должны отражать обновленную жизнь... Всемирная война, а за нею революция, которая зажглась на востоке и, как яркое пламя, проникает во все уголки культурного запада, затормошила уже начавшую разлагаться в уродливо-больные формы старую культуру...» [4].

По окончании гимназии, весной 1919 года, 15-летний Михаил Царев, после волнительных вступительных экзаменов, был зачислен в Школу русской драмы на курс к В.Н. Давыдову и Н.Л. Павлову. Таким образом, начинающим артистом был сделан первый осознанный шаг в искусство.

Летом 1923 года Михаил Царев, уже полюбившийся петроградской публике артист получил приглашение сыграть в нескольких спектаклях в Театре на Василевском острове.

В этом театре Михаил Иванович служил до лета 1924 года.

Затем в судьбе молодого артиста М. Царева происходят перемены: он становится актером театра «Комедия» (Корша, Москва).

Этот театр, созданный задолго до революции московским предпринимателем Ф.А. Коршем, в разное время собирал в свою труппу лучших артистов: М.М. Блюменталь-Тамарина, М.И. Писарев, М.Г. Иванов-